

TERESA KUROWSKA

Katowice

Wspomnienie o Profesorze Walerianie Januszu Pańce — Mistrzu, wybitnym naukowcu, parlamentarzyście, działaczu solidarnościowym

Mam zaszczyt wspominać człowieka niezwykłego, wielu talentów. I mogę — jak sądzę — napisać, wyrażając przez to głębokie przekonanie Jego uczniów, wychowanków, przyjaciół i współpracowników — wybitnego prawnika, profesora akademickiego, społecznika i polityka. Jak zauważył Jego Mistrz Profesor Andrzej Stelmachowski był w Profesorze Walerianie Pańce „zdumiewający wewnętrzny kontrast naukowca, dla którego biblioteka była ulubionym miejscem pracy, i działacza-polityka, pełnego temperamentu, rzucającego się z pasją w wir działań politycznych. [...] Czytał bardzo wiele, chłonąc ogromne ilości książek, stale nienasycony głodem wiedzy. Jednocześnie był zawsze ogromnie wyczulony na ucziwość w głoszeniu prawdy. Z pasją chwycił za pióro, ilekroć dostrzegł koniunkturalną nierzetelność czy wręcz nieuczciwość, zwłaszcza w pracach naukowych. W pracach swoich zawsze o coś walczył. Nie znajdziemy w nich żadnej, która byłaby tylko beznamiętną analizą prawniczą”¹.

Profesor Walerian Pańko urodził się 8 października 1941 r. w Turzym Polu koło Brzozowa. Egzamin dojrzałości złożył w 1959 r. w Liceum Ogólnokształcącym w Brzozowie. Następnie podjął studia prawnicze w Uniwersytecie Wrocławskim, które ukończył w 1964 r. z tytułem magistra prawa.

---

¹ Por. *Zagadnienia prawa cywilnego, samorządowego i rolnego. Pamięci Profesora Waleriana Pańki*. Katowice 1993, s. 5.

Swoją akademicką i naukową drogę rozpoczął Walerian Pańko na Dolnym Śląsku, na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie — jako absolwent wrocławskiej uczelni — rozpoczął w 1964 r. pracę naukową na Wydziale Prawa i Administracji, w Katedrze Prawa Rolnego. Pod opieką prof. Andrzeja Stelmachowskiego, w 1971 r., na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Dzierżawa gruntów rolnych w aspekcie ekonomiczno-prawnym*, uzyskał stopień doktora. Tamże do 1974 r. prowadził zajęcia z prawa rolnego i cywilnego prawa materialnego, a równoległe, w latach 1966—1971, odbywał aplikację arbitrażową, zakończoną złożeniem egzaminu radcowskiego z wynikiem bardzo dobrym. Już jako kierownik Zakładu Administracji Rolnictwa i Gospodarki Przestrzennej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w 1978 r., na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Własność gruntowa w planowej gospodarce przestrzennej. Studium prawne*, uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk prawnych. Od 1989 r. był tytułarnym profesorem nauk prawnych.

Profesor Walerian Pańko, pracując na Uniwersytecie Wrocławskim, najpierw, od 1964 r., był asystentem, starszym asystentem, a następnie od 1971 r. adiunktem. Potem, od podjęcia pracy na Uniwersytecie Śląskim, od 1974 r. docentem, od 1989 r. profesorem nadzwyczajnym. Jako wspaiały człowiek, mądry i życzliwy, ale wymagający szef pełnił funkcję kierownika Katedry Administracji Rolnictwa i Gospodarki Przestrzennej aż do czasu tragicznej śmierci (w dniu 7 października 1999 r.). Jednocześnie jako parlamentarzysta bardzo aktywnie pracował w komisjach sejmowych. Ale nie tylko najbliżsi współpracownicy korzystali z jego mądrości, rozważli i życzliwości. Przymioty swego charakteru profesor Walerian Pańko oddał do pełnej dyspozycji tak całej społeczności akademickiej, jak i — jako społecznik, a następnie parlamentarzysta — społeczności lokalnej oraz pracom parlamentarnym.

Okres studiów uniwersyteckich, czas pracy naukowej pod kierunkiem Profesora Andrzeja Stelmachowskiego nie tylko w określony sposób uformował prawniczo Profesora Waleriana Pańkę, ale w późniejszych latach pracy naukowej i służby publicznej — uwzględniając Jego temperament intelektualny — wpłynął na ścisłe związki naukowe pomiędzy cywilistami wrocławskimi, warszawskimi, białostockimi i śląskimi. Dało to znakomite efekty naukowe także we współpracy ze specjalistami z różnych dyscyplin naukowych. Już na Uniwersytecie Śląskim z wielkim powodzeniem kontynuował dotychczas prowadzone badania naukowe, tworząc *ad hoc* zespoły badawcze, łącząc skutecznie teorię z praktyką, zapraszając do współpracy pracowników z różnych katedr i ośrodków naukowych.

Największe uznanie przyniosły Profesorowi prace w trzech dziedzinach: własności, planowania przestrzennego i kształtowania przestrzeni, zwłaszcza rolniczej oraz samorządu terytorialnego. Jego dwie monografie *Własność gruntowa w planowej gospodarce przestrzennej. Studium prawne* oraz *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach* wniosły znaczący wkład w rozwój

doktryny prawa rolnego i teorii własności nieruchomości. W pierwszej z nich Profesor przedstawił własną siatkę pojęciową z zakresu zagospodarowania przestrzennego i wyznaczył nowe kierunki badań, które współcześnie są nadal rozwijane. Stawia w niej wciąż aktualną tezę, że „[...] konstrukcja prawa własności gruntowej oraz planu zagospodarowania przestrzennego to elementy jednego porządku prawnego. Porządku, który w zakresie gospodarki przestrzennej ma służyć jednemu celowi: organizacji przestrzennej społeczeństwa, organizacji kojarzącej interesy jednostkowe z interesem społecznym w ramach jednej społecznej koncepcji rozwojowej”². Poszukując odpowiedzi na pytanie: czy istnieje pożądana relacja pomiędzy prawem własności gruntowej a regulacją prawną planowania przestrzennego, stawia, jakże i dzisiaj aktualną tezę, która ma wykazać, że plany zagospodarowania przestrzennego powinny stanowić jeden z najważniejszych środków organizacyjnoprawnych socjalizacji (upowszechnienia) samego prawa własności gruntowej i struktury stworzonej przez tę własność, i dochodzi do wniosku, że „podstawy prawne gospodarki przestrzennej można oceniać od strony treści prawa własności, a raczej składających się nań uprawnień właściciela — zwłaszcza pierwszoplanowego uprawnienia w sferze korzystania z gruntu (w zakresie oddziaływania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego) rozumianego jako używanie i pobieranie pożytków”³. Analizując zakres przestrzenny nieruchomości gruntowej w świetle art. 143 k.c. (jako bryły geometrycznej), odważnie konkluduje „nie przeczę oczywiście prawdzie, iż działanie właściciela realizuje się w przestrzeni trójwymiarowej. Natomiast nie zgadzam się z tym, jakoby na gruncie obowiązującego prawa strefę przestrzenną działania właściciela można było zamknąć na kształt bryły, czyli »trójwymiarowego wycinka przestrzeni«”⁴. Dalej zwraca uwagę, „że słabości konstrukcyjne tego ujęcia podkreślają nawet jego zwolennicy”⁵. W dalszych rozważaniach, bez koniunkturalnej poprawności, dokonując krytyki „materializacji” nieruchomości gruntowej, formułuje, dzisiaj już powszechnie przyjęty, pogląd przemawiający za „ujęciem własności gruntowej jako prawa do wartości użytkowej materialnie pojmowanej rzeczy, a nie prawa do materialnej substancji rzeczy”⁶. To pozwala Profesorowi na wyrażenie nowatorskiej tezy: „W przypadku prawa własności gruntowej w rolnictwie przedmiotem tego prawa jest działalność rolnika, a jej właściwej realizacji i bezpieczeństwu procesu produkcyjnego służy konstrukcja nieruchomości gruntowej. Wyznacza ona sferę przestrzenną uprawnionych działań właściciela, ale nie przez wyodrębnienie z przestrzeni bryły geometrycznej, lecz przez

² W. Pańko: *Własność gruntowa w planowej gospodarce przestrzennej. Studium prawne*. Katowice 1978, s. 11.

³ Ibidem, s. 25, 31.

⁴ Ibidem, s. 58.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, s. 62.

oznaczenie granic wyłącznie na powierzchni ziemskiej⁷. Profesor podkreśla jednak, że „takie ujęcie nieruchomości gruntowej ma oparcie w obowiązującym stanie prawnym i nie budzi większych zastrzeżeń od strony gospodarki rolnej. Natomiast zastrzeżenia takie mogą uzasadniać zarówno potrzeby zabudowy nowoczesnych miast, jak i eksploatacja wnętrza ziemi⁸. Dziś dostrzegamy i dopuszczamy „nachodzenie na siebie” różnego rodzaju stref, natomiast postulowana przez Profesora potrzeba synchronizacji wykonywania uprawnień w realizowanych w tej samej strefie przestrzennej, z wykorzystaniem środków z zakresu planowania przestrzennego, a konkretnie planowania miejscowego jest wielce niedoskonała. Niezmiennie aktualny jest pogląd Profesora, że „planowanie przestrzenne nie działa samodzielnie na kształtowanie własności gruntowej, albowiem swoją funkcję może spełniać tylko w ścisłym powiązaniu z innymi normatywnymi podstawami gospodarki przestrzennej, a w tym z innymi rodzajami planów, w uzgodnieniu z innymi podmiotami objętymi planami oraz poprzez indywidualne rozstrzygnięcia⁹. Stąd niezwykle aktualny postulat Profesora o konieczności synchronizacji planowania przestrzennego z całym porządkiem prawnym staje się koniecznym wymogiem przy założeniu, że ta synchronizacja będzie dwustronna, a to wymaga zmian, nie tylko cząstkowych w obowiązującym ustawodawstwie. Ta krytyczna budząca wówczas niepokój teza Profesora współcześnie ulega pogłębieniu.

Monografia *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach* jest owocem badań prawnoporównawczych, które umożliwił pobyt stypendialny w Istituto di Diritto Agrario we Florencji oraz pobyty w charakterze *visiting professor* na uniwersytetach w Rzymie, Padwie, Mediolanie, Ferrarze.

Profesor przedstawił w swojej monografii syntetyczne opracowanie teorii własności nawiązującej do realiów współczesności, co — jak podkreślają liczni — doprowadziło do przewartościowania wielu obiegowych pojęć w nauce prawa. Dostrzega w niej potrzebę umocnienia własności i, jak zauważa Profesor Andrzej Stelmachowski, „[...] widząc zasadniczy błąd, jaki tkwił w socjalistycznej teorii własności [a pamiętajmy, że pisał On jeszcze w okresie PRL, gdzie takie ujęcie musiało uchodzić za »heretyckie« — T.K.], wcale nie popadł w drugą skrajność, to jest w mechaniczne przejmowanie teorii przyjętych na Zachodzie¹⁰. Profesor Walerian Pańko podkreślał, że w prawie właściciela tkwi niezwykle ważny element, jakim jest monopol w zakresie władztwa nad konkretną rzeczą (konkretnym mieniem), zapewniający możliwość efektywnego gospodarowania, ale widział jednocześnie wiele ograniczeń wynikających z obowiązków właściciela wobec społeczeństwa. Wyrazem Jego przemyśleń jest oryginalna koncepcja „domniemania generalnej kompetencji” (właściciela)

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, s. 94—95 oraz 144—145.

¹⁰ Por. *Zagadnienia prawa cywilnego, samorządowego i rolnego...*, s. 5.

jako istoty prawa własności. Profesor nie ograniczył się do przyjętego poglądu, że prawo własności nie ma charakteru absolutnego, gdzie ograniczenia własności były pojmowane jako czynnik zewnętrzny, zazwyczaj administracyjny, ale uważał, że „[...] mają one charakter immanentny, jednak ich podstawa musi być udowodniona; dopóki tak się nie stanie, domniemanie przemawia na korzyść właściciela”¹¹. Wyraźnie dostrzegał proces prowadzący do „[...] dekompozycji prawa własności, który nie dotyczy samej cywilnoprawnej konstrukcji własności. Dekompozycja prawa własności jest efektem głębokiej ewolucji nie tylko całego systemu prawa, ale i zasadniczych zmian w ustrojach gospodarczych i politycznych”. Podkreślał jednak, „[...] że nie można mówić o kryzysie uniwersalnego modelu prawa własności, a raczej o kształtowaniu się nowej formuły jedności tego prawa, która określana jest jako »jedność w wielości«”¹². Profesor zauważał, że pomiędzy własnością indywidualną, prywatnego właściciela a własnością państwa powinna istnieć bogato rozbudowana sfera pośrednia własności samorządowej, grupowej różnego rodzaju.

Szczególnym zajęciem Profesora była także troska o reaktywację samorządności terytorialnej. Ten wątek rozważań cenił niezwykle wysoko. Wskazują na to liczne publikacje i ekspertyzy, między innymi *Problematyka terytorialnej organizacji kraju*¹³; *Koncepcja zmian w podziale administracyjnym kraju*¹⁴; *Prawne aspekty funkcjonowania i rozwoju społeczeństw lokalnych*¹⁵; *Les réformes communales en Pologne?*¹⁶; *Własność komunalna a funkcje samorządu terytorialnego*¹⁷. Pomimo, że Jego osiągnięcia w tej dziedzinie w owym czasie, jak i aktualnie, są przemilczane, to bezsporne jest, że jako Przewodniczący Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego przyczynił się do reaktywowania samorządu terytorialnego w III Rzeczpospolitej, odgrywając kluczową rolę w chwili przełomowych dla reformy samorządowej debat. Jego koncepcje w tej materii zostały skutecznie wcielone w życie.

¹¹ Por. W. Pańko: *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach*. Katowice 1984, s. 114—116.

¹² Ibidem.

¹³ Por. W. Pańko: *Podział terytorialny kraju. Kryteria oceny oraz założenia i kierunki reform w ujęciu prawno-organizacyjnym*. „Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN” 1981, s. 14.

¹⁴ Idem: *Koncepcja zmian w podziale terytorialnym kraju*. W: *Podział administracyjny kraju. Poglądy i opinie (materiały ekspertyzy „Ocena obecnego podziału administracyjnego Polski”, cz. I)*. Red. A. Stasiak. Warszawa 1984 [PAN, „Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 1984, nr 126], s. 102—114.

¹⁵ Por. W. Pańko: *Prawne aspekty funkcjonowania i rozwoju społeczeństw lokalnych*. W: *Spoleczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*. Red. B. Jałowicki. Warszawa 1989, s. 41—76.

¹⁶ W. Pańko: *Les réformes communales en Pologne?* «Strates. Matériaux pour la recherche en sciences sociales» 1991, n° 6, s. 96—100.

¹⁷ Idem: *Własność komunalna a funkcje samorządu terytorialnego*. „Samorząd Terytorialny” 1991, nr 1—2, s. 16—21.

W stosunkowo krótkiej, bo 27-letniej, pracy naukowej Profesor Walerian Pańko opublikował 80 prac naukowych, w tym 4 monografie oraz 76 mniejszych opracowań, w tym 6 opublikowanych za granicą. Był promotorem w 1 zakończonym przewodzie doktorskim (dr Teresy Kurowskiej) oraz wypromował około 200 magistrantów i dyplomantów. W 1975 r. został przyjęty w poczet członków Sekcji Prawa Instytutu Nauk Prawnych i Ekonomicznych Katowickiego Oddziału PAN, w latach następnych Komitetu Redakcyjnego „Studiów Prawniczych”, Komitetu Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN, Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.

Równoległe z pracą naukową i dydaktyczną Profesor Walerian Pańko pełnił ważne i odpowiedzialne funkcje w służbie publicznej. Profesor pochodził ze wsi (z Turzego Pola k. Jasła), więc doskonale rozumiał potrzeby środowiska rolników. Jako profesjonalista, wykładowca prawa rolnego dostrzegał słabą pozycję rolnictwa w zderzeniu z przemysłem, stąd Jego zaangażowanie i obrona interesów rolnictwa. Będąc doradcą NSZZ „Solidarność” i NSZZ „Solidarność Rolników Indywidualnych”, uczestniczył w obradach porozumienia rzeszowsko-ustrzyckiego (styczeń 1981—luty 1982). Sformułowane przez strajkujących rolników postulaty stanowiły założenia przyszłych, istotnych zmian legislacyjnych wprowadzonych w życie w marcu 1982 r., między innymi dokonujące zmiany do kodeksu cywilnego w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi, ochrony gruntów rolnych i leśnych, scalania i wymiany gruntów, uwłaszczenia posiadaczy nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstw rolnych. Pod Jego patronatem założono Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników „Solidarność Rolnicza”, którego był ekspertem.

Profesor miał niekwestionowane zasługi jako aktywny członek, ekspert i doradca Społecznej Rady Legislacyjnej NSZZ „Solidarność” (działającej pod przewodnictwem prof. S. Grzybowskiego, w której to przewodniczył jednemu z zespołów: prawa rolnego). Był członkiem Komisji ds. Ustawodawstwa Rolnego działającej przy Ministrze Sprawiedliwości.

Jako wybitny specjalista brał też udział w negocjacjach Okrągłego Stołu w podzespołach do spraw rolnictwa oraz do spraw samorządu terytorialnego. Był autorem też „Ład przestrzenny i ekologiczny wsi i rolnictwa”, gdzie w dwóch załącznikach sformułował autorskie wnioski legislacyjne dotyczące przyszłych zmian ustawodawczych w zakresie ochrony gruntów rolnych i leśnych, rozszerzenia zasięgu terytorialnego planów gospodarowania gruntami rolnymi i leśnymi, pełniejszej ochronnej reglamentacji procesów technologicznych w procesie obrotu żywnością, modernizacji gospodarstw rolnych, ochrony dochodów rolniczych. Niektóre z tych tez posłużyły do wprowadzenia w życie postulowanych nieco później zmian legislacyjnych. Bez przygotowawczych prac koncepcyjnych, w których Profesor Walerian Pańko brał udział, ich wdrożenie nie byłoby możliwe.

Profesor Walerian Pańko miał znaczący udział w politycznym kształtowaniu podstaw III Rzeczypospolitej w okresie przełomowym. Był gorąco przywiązany do tradycji niepodległościowej wyniesionej z domu (ojciec był żołnierzem I Brygady Legionów), w 1980 r. włączył się w nurt ruchu solidarnościowego. Był pierwszym inteligentem, który przybył do Ustrzyk i Rzeszowa, wspierając chłopów swoją wiedzą, gdy przygotowywano dezyderaty, na kanwie których doszło do zawarcia porozumienia ustrzycko-rzeszowskiego.

Jako Przewodniczący Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego zdobył sobie autorytet zawsze konstruktywnymi wystąpieniami i energią. Aktywnie uczestniczył w obradach Komisji Konstytucyjnej i Komisji Ustawodawczej, a także był członkiem Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego — Koła Posłów Niezależnych. Był jednym z założycieli Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej. Był też doradcą Sieci Organizacji Zakładowych Solidarności na Śląsku. Po okresie internowania (13 grudnia 1981 r.—16 stycznia 1982 r.) współpracował z duszpasterstwem akademickim i duszpasterstwem ludzi pracy na Śląsku. Po strajkach w 1988 r. brał udział w reaktywowaniu Solidarności w szkołach wyższych.

W stanie wojennym był internowany, a po zwolnieniu nie zerwał więzi ze środowiskami robotniczymi Śląska i w wyborach parlamentarnych 4 czerwca 1989 r. został wybrany na posła na Sejm I Kadencji z Katowic i Mysłowic z listy Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. Będąc Przewodniczącym Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego, koordynował w tym czasie prowadzone w Sejmie prace legislacyjne związane z reformą władz lokalnych, zdobywając autorytet zawsze konstruktywnymi wystąpieniami i energią. Aktywnie uczestniczył w obradach Komisji Konstytucyjnej i Komisji Ustawodawczej, a także był członkiem Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego — Koła Posłów Niezależnych. Był jednym z założycieli Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej. Był też doradcą sieci organizacji zakładowych Solidarności na Śląsku.

W maju 1991 r. został wybrany na stanowisko prezesa Najwyższej Izby Kontroli, co było dowodem wielkiego zaufania oraz uznania Profesora Pańki za autorytet. Mierzył się z rekonstrukcją systemu kontroli państwowej w Polsce, jednym z niewrażliwych punktów całego mechanizmu publicznego i gospodarczego kraju, z którego słabości wszyscy zdawali sobie sprawę.

W toku swej działalności akademickiej został w 1979 r. odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, w 1990 r. otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, pośmiertnie, w 2009 r. — Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, zaś w 2015 r. Honorową Odznakę za zasługi dla Samorządu Terytorialnego.

Bez wątplenia Profesor Walerian Pańko na trwałe zapisał się w polskiej nauce prawa i polityce. Znane są Jego zasługi w dziedzinie działalności naukowej oraz społecznej i politycznej. Profesor Walerian Pańko był wybitnym przedstawicielem prawa rolnego, cywilnego oraz samorządowego. Jego dorobek

naukowy nadal stanowi inspirację dla badań naukowych i jest kontynuowany w środowisku prawniczym.

Niniejszy tekst przedstawia życiorys i dorobek naukowy Waleriana Pański jako profesora prawa, kierownika Katedry Prawa Rolnego i Gospodarki Przemysłowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, parlamentarzysty i działacza solidarnościowego. Człowieka mądrego, szczerego i uczciwego, Mistrza, którego miałam szczęście w życiu spotkać i pod którego opieką swoją przygodę z nauką rozpocząć.